

Poznání ducha od 15. století. Nástup abstraktního myšlení

Rudolf Steiner

** Agrippa z Nettesheimu: učení o inteligenci a démonu planety * Slunce se stalo pánem Země místo člověka *
Ptolemaiovská a kopernikánská soustava * Nástup abstraktní logiky a materialismu * Eliphas Lévi*

Je mou povinností dodat ještě určité doplnění k výkladům, které jsem zde v poslední době učinil. Pokusil jsem se ukázat, jaká byla cesta duchovního poznání staletími a jakou podobu na sebe tato cesta vzala právě v poslední době. Ukázal jsem, že asi od 15. století až do konce století 18., ba do začátku století 19. to probíhalo tak, že co tu dříve bylo v konkrétním, třebaže instinktivním poznání, se v této době uplatňovalo více v citovém oddávání se duchovnosti světa jako takové.

Vidíme, že v 11., 12., 13. století lidé dosud mají zcela reálné poznatky co se týče přírody, co se týče působení z duchovního světa v přírodě. Můžeme to vidět dokonce i u takové osobnosti, jako je Agrippa z Nettesheimu, kterého jsem charakterizoval ve své knize o mystice; můžeme vidět, jak má dosud poznání toho, že například v planetách naší planetární soustavy existují zcela konkrétně uzpůsobené duchovní bytosti. Agrippa z Nettesheimu uvádí ve svých spisech u každé jednotlivé planety to, co nazývá inteligencí planety, a pak to, co nazývá démonem planety. To poukazuje na tradice, které pocházely z dávných časů a tenkrát byly ještě živé, které ovšem ani v této době nebyly pouhými tradicemi. Pohlížet na nějakou planetu v tom smyslu, jak to dělala - a dodnes dělá - pozdější astronomie, to by bylo pro takového ducha, jako byl Agrippa z Nettesheimu, ještě naprosto nemožné.

Vnější planeta - a vůbec vnější hvězda - byla jen něčím jako ohlášením duchovních bytostí, na něž padl duševní zrak, pohlédl-li člověk směrem ke hvězdě. A Agrippa z Nettesheimu věděl, že bytosti, které jsou spojené s jednotlivými *hvězdami, jsou takové bytosti, které usměřují vnitřní bytí planety, ale také její pohyby vesmírem, které usměřují veškerou činnost hvězdy atd. A takové bytosti shrnul pod názvem inteligence hvězdy.

Věděl však také, že z hvězdy i do ní působí brzdící bytosti, bytosti - abych tak řekl - podkopávající dobré činy hvězdy. Ty shrnul pod názvem démon hvězdy. Takové poznání bylo ovšem v té době spojeno s tím, že i Země byla chápána jako takové vesmírné těleso, které má svou inteligenci a svého démona. Avšak právě to podstatné, co bylo s tímto pojetím hvězdné inteligence a hvězdné démonologie spojeno, se zcela vytratilo; to podstatné se totiž vyjadřovalo následujícím způsobem: co bylo s tímto pojetím hvězdné inteligence a hvězdné démonologie spojeno, se zcela vytratilo; to podstatné se totiž vyjadřovalo následujícím způsobem:

Země byla samozřejmě také považována za usměřňovanou ve své vnitřní činnosti, ve svém pohybu v kosmu souhrnem inteligencí, které bylo možno shrnout pod názvem inteligence zemské

** označením hvězda zde (a dále) nejsou míněny stálice v astronomickém smyslu, nýbrž také planety, tj. to, co při pohledu ze Země pozorujeme jako zářící body na obloze, tzn. hvězdy; jak české hvězda, tak německé Stern nebo řecké astér je etymologicky odvozeno od výrazu pro záři - viz Český etymologický slovník, 2001 (pozn. překl.)*

hvězdy. Co však ještě bylo pro tyto osobnosti inteligencí zemské hvězdy? Dnes je neobyčejně obtížné o těchto věcech vůbec ještě mluvit, protože představy lidí se velmi vzdálily tomu, co v tehdejší době platilo pro znalé lidí jako něco samozřejmého. Inteligencí zemské hvězdy byl člověk jako takový. Člověk byl považován za bytost, která od světové duchovnosti obdržela úkol, nejen aby se - jak se dnešní člověk domnívá - po Zemi procházela nebo jezdila železnicí, nakupovala a prodávala zboží, psala knihy apod., nýbrž člověk byl chápán tak, že od světové duchovnosti obdržel úkol zasahovat zákonitě do všeho, co se vztahuje k postavení Země v kosmu, usměrňovat to a dávat tomu řád. Člověk byl chápán tak, že se řeklo: Tím, co je, silami, které ukrývá ve své bytosti, dává člověk Zemi impuls k jejímu pohybu okolo Slunce, k jejímu pohybu dále ve vesmírném prostoru.

Lidé tenkrát ještě měli cit pro to, že tento úkol byl člověku kdysi přidělen, že světová duchovnost člověka skutečně učinila pánem Země, že se však člověk v průběhu svého vývoje neukázal být zralý pro tento úkol, že se zřítíl ze své výšiny. Zřídka se dnes setkáme s dozníváním tohoto názoru tam, kde se mluví o poznání. Vše, co se v náboženském pojetí myslí o pádu do hříchu, vychází koneckonců také z této představy. Toto pojetí pojednává o tom, že člověk měl původně na Zemi i ve vesmíru zcela jiné postavení, než jaké zaujímá dnes, a že se zřítíl ze své výšiny. Ovšem mimo toto náboženské pojetí, tam, kde se člověk domnívá, že má metodicky získávané poznatky, tam už dnes existují jen dozvuky onoho dávného, z instinktivního jasnozření vycházejícího poznání někdejšího úkolu člověka a jeho pádu do dnešní uzavřenosti do tak úzkých mezí.

Ještě dnes se například stává, že si promluvíme s tou či onou osobností, řekněme, že - to, co vyprávím, jsou skutečnosti - si začneme povídat s nějakou osobností, která hlouběji přemýšlela, myslela, která také získala hlubší poznatky o tom či onom na duchovním poli; začneme si povídat o tom, zda člověk dnes, tak jak stojí na Zemi, je vlastně tvorem v sobě uzavřeným, nesoucím v sobě svou podstatu. A takové osobnosti vám pak řeknou: To člověk být nemůže. Člověk by vlastně musel - jinak by v sobě nemohl mít úsilí, které v sobě má, jinak by ve svých nejvyšších exemplářích nemohl rozvinout onen velký idealismus, který mnohdy rozvíjí - člověk by vlastně musel být co do své povahy obsáhlou bytostí, která však na sebe nějakým způsobem naložila kosmický hřích, jímž byla omezena do dnešního pozemského bytí, takže dnes jako by vlastně seděla v kleci.

Jistě, s tímto názorem se ještě jako s dozvukem onoho dávného názoru tu a tam setkáme. Ovšem celkově vzato: kde se ti, kdo se dnes považují za vědce, vůbec ještě vážně zabývají těmito obsáhlými otázkami - otázkami, které však jsou koneckonců tím jediným, co člověka může skutečně dovést k lidsky důstojné existenci?

A tak tomu opravdu bylo tak, že člověk byl kdysi považován za nositele inteligence Země. I Zemi však taková osobnost jako Agrippa z Nettesheimu připisovala démona. Nuže, tento zemský démon je vlastně, vrátíme-li se ještě do 12., 13. století, bytost, která se takovou, jakou se stala, mohla stát na Zemi jenom proto, že v lidech našla nástroje ke svému působení.

Chceme-li tomu rozumět, musíme se vlastně seznámit se způsobem, jakým se v té době myslelo o poměru Země ke Slunci, respektive o poměru pozemského člověka ke Slunci. A mám-li zde názor na tento poměr charakterizovat, musím v podstatě mluvit opět v imaginacích, neboť tyto věci nelze spoutat do abstraktních pojmů. Vlastní epocha abstraktních pojmů začala totiž až později; abstraktní pojmy mají daleko k tomu, aby obsáhly skutečnost, a tak opravdu nezbývá než mluvit v imaginacích. Slunce je vlastně - poté, co se oddělilo od Země, respektive oddělilo od sebe Zemi způsobem, jaký jsem popsal ve své *Tajné vědě* - Slunce je vlastně, vzhledem k tomu, že člověk byl od saturnského bytí spojený s celou planetární soustavou včetně Slunce, místem původu člověka. Člověk nemá svůj domov na Zemi; člověk má na Zemi jen přechodný pobyt. Podle onoho dávného názoru je člověk ve skutečnosti sluneční bytostí. Celým svým bytím je spojený se Sluncem. Protože jí je, měl by vlastně

jako sluneční bytost stát na Zemi jinak, než jaký je. Měl by na Zemi stát tak, aby Země mohla vyhovět svému puzení a z nerostné a rostlinné říše nechat v éterné formě povstat semeno člověka; a sluneční paprsek by pak měl toto semeno vytvořené Zemí oplodnit. A na základě toho by se měla objevit éterná lidská podoba, která by teprve tím, co učiní svým vlastním, ze sebe samé podloženým poměrem k fyzickým pozemským látkám, měla přijmout fyzickou pozemskou látkovost. Tedy současníci Agrippy z Nettessheimu - poznání jeho samotného bylo bohužel již poněkud zakaleno - avšak jeho lepší současníci mysleli, že člověk se pozemsky nerodí takový, jaký pak na Zemi je, ale že vzniká ve svém éterném těle spolupůsobením Slunce a Země a svou pozemskou podobu si teprve dává, když jako éterná bytost putuje po Zemi. Jakoby v rostlinné čistotě měla na Zemi vyrůstat lidská semena, éterně se tu a tam vyskytující jako temně jiskřící pozemské plody, které jsou pak v určité roční době přezářeny světlem Slunce a tímto přezářením získají éternou podobu lidského druhu. Nikoli totiž z matčina těla, nýbrž ze Země a z toho, co je na ní, měl člověk sám na sebe vzít to, co si měl jako fyzickou substanci osvojit ze zemské oblasti. Takto, mysleli si lidé, by to vlastně bylo ve smyslu světové duchovnosti, aby člověk vstoupil na Zemi.

A co přišlo později, přišlo proto, že člověk v sobě nechal narůst příliš hlubokou touhu, příliš intenzivní žádost po všem zemsky látkovém. Tím přišel o své spojení se Sluncem a kosmem a svou existenci na Zemi mohl najít jen ve formě dědičného proudu. Tím však do jisté míry začal svou práci démon Země; neboť lidmi, kteří by byli zrozeni ze Slunce, by se démon pozemskosti býval nemohl zabývat. Potom však, kdyby člověk býval vstoupil na Zemi, potom by skutečně byl čtvrtou hierarchií. Pak by se vždycky, kdyby se mluvilo o člověku, muselo mluvit tak, že by se řeklo:

- první hierarchie - Serafinové, Cherubínové, Trůnové;
- pak druhá hierarchie - Exusiai, Dynamis, Kyriotetes;
- třetí hierarchie - Angeloi, Archangeloi, Archai;
- čtvrtá hierarchie - člověk,

člověk ve třech stupních lidskosti, ovšem přesto čtvrtá hierarchie. Avšak tím, že člověk uplatnil svou silnou touhu po fyzickém, nestal se bytostí na nejnižší příčce hierarchií, nýbrž bytostí na vrcholu, na nejvyšší příčce pozemských přírodních říší: nerostná říše, rostlinná říše, živočišná říše, lidská říše. Tak se tenkrát lidé dívali na postavení člověka.

Avšak tím, že člověk nenašel svůj úkol na Zemi, nemá ani Země své důstojné postavení v kosmu. Neboť tím, že člověk upadl, tu vlastně není regent Země. K čemu ovšem došlo? Vlastní regent Země chybí; a bylo nutné, aby si Země ve svém postavení v kosmu nevládla sama ze sebe, nýbrž aby jí bylo vládnuto ze Slunce; Slunci tedy připadl úkol, který měl být vlastně vykonán na Zemi. Středověký člověk tedy pohlédl ke Slunci a řekl: Ve Slunci jsou jisté inteligence. Tyto inteligence určují pohyb Země v kosmu, řídí to, co se děje na Zemi samotné. Měl to dělat člověk. Sluneční síly měly na Zemi působit pro zemské bytí skrze člověka. - Tak vznikla ona významná představa středověkého člověka, která je obsažena ve slovech: Slunce, neoprávněný kníže tohoto světa.

A nyní uvažte, milí přátelé, jak nekonečně se pro tohto středověkého člověka právě takovou představou prohloubil impuls Krista. c) Kristus se stal oním duchem, který nechtěl svůj další úkol najít na Slunci, nechtěl zůstat mezi těmi, kdo neoprávněně vládli Zemi zvenčí. Chtěl najít svou cestu ze Slunce na Zemi, vstoupit do osudu člověka a Země, putovat pozemskými událostmi a pozemským vývojem v osudu lidí a osudu Země. Tím byl pro středověkého člověka Kristus jedinou bytostí, která v kosmu zachránila úkol člověka na Zemi. A nyní znáte tu souvislost. Nyní totiž můžete vědět, proč v rosičku- ciánské době bylo žáků neustále vštěpováno: Ó člověče, vždyť nejsi tím, co jsi. Kristus musel přijít, aby ti odňal tvůj úkol, aby tvůj úkol vykonal za tebe.

V Goethově *Faustovi* se způsobem, kterému Goethe sám nerozuměl, objevuje leccos z hluboce středověkých představ. Vzpomeňte si na Faustovo vzývání ducha země. Pokud člověk má v sobě tyto středověké představy, pociťuje opravdu hluboce, jak tento duch země, jehož Faust vzývá, mluví o tom, jak *vá a tká prouděním života, vichrem dění, vzhůru a dolů a sem a tam, zrození - hrob, věčný*. Neboť koho to Faust

vlastně vzývá? Goethe to zcela jistě, když *Fausta* psal, v plné hloubi nevěděl. Vrátime-li se však od Goethova *Fausta* k *Faustovi* středověkému, za- posloucháme-li se do tohoto středověkého *Fausta*, v němž žila rosikrucianská moudrost, pak se dozvíme, že i tento středověký *Faust* chtěl někoho vzývat. Koho však chtěl vzývat v duchu země? Vůbec nemluvil o duchu země, mluvil o člověku. Taková byla touha středověkého člověka: být člověkem; hluboce totiž pociťoval, že jako pozemský člověk člověkem prostě není. Jak lze opět dosáhnout lidství? Způsob, jakým duch země *Fausta* odmítá, je obrazem toho, jak je člověk ve své pozemské podobě odmítán svou vlastní bytostí. A protože to tak bylo chápáno, nesou některé - jak bych je jen nazval - příběhy obrácení ke křesťanství, objevující se ve středověku, neobyčejně hluboký charakter, takový charakter, že jistí lidé usilovali o ztracené lidství, museli si však začít zoufat, právem si museli začít zoufat, že v pozemsko-fyzickém životě v sobě nemohou toto pravé lidství prožít, a na základě toho poznali: je tedy nutné vzdát se lidského úsilí o dosažení lidství a pozemský člověk musí přenechat Kristovi, aby vykonal úkol Země.

V době, kdy člověk tedy ještě, abych tak řekl, nadosobně- -osobním způsobem chápal jak vztah k lidstvu samotnému, tak i vztah ke Kristu, v této době bylo poznání ducha, zření ducha ještě reálné. Tehdy bylo ještě obsahem prožívání. To v 15. století téměř zcela přestalo. A tehdy se uskutečnila ona změna, kterou si už vlastně nikdo neuměl vysvětlit.

Avšak pro toho, kdo tyto věci zná, existuje v 15., 16. století, ba i později, osamělá, světu i dnes sotva známá rosikrucianská škola, kde bylo neustále vychováváno několik chovanců a kde se dbalo především na to, aby se jedna věc zachovala jako posvátná tradice. Tato posvátná tradice byla následující; podám vám to nyní ve formě vyprávění. Řekněme, že do této osamělé školy přišel k přípravě opět jeden chovanec. Nejprve byl ve skutečně podobě, jak se tradovala z dávných dob, poučen o takzvané ptole- maiovské světové soustavě, ne tak triviálně, jak se to dnes lidem prezentuje jako cosi překonaného, nýbrž jinak. Bylo mu ukázáno, jak v sobě Země skutečně nese síly k tomu, aby sama ze sebe určovala svůj chod světem. Má-li tedy být světová soustava představena správně, musí být nakreslena ve starém ptolemaiovském smyslu: Země pro člověka ve středu vesmíru, ostatní hvězdy v příslušném okruhu, řízeny Zemí. Pak bylo žákovi řečeno: Pokud člověk skutečně studuje ty nejlepší síly Země, nedospěje k žádné jiné světové soustavě než k této. Ovšem tak tomu není. Není tomu tak vinou člověka. Vinou člověka přešla Země neoprávněně do oblasti Slunce a Slunce se stalo regentem pozemského konání. A tak lze proti světové soustavě, která měla být dána bohy člověku ve smyslu dávné ptolemaiovské světové soustavy se Zemí uprostřed, postavit takovou soustavu, která má uprostřed Slunce, se Zemí obíhající kolem něj: kopernikánskou světovou soustavu.

A žáku bylo svěřeno, že se zde jedná o světový omyl, o světový omyl způsobený lidskou vinou. A pak bylo pro tohoto žáka učiněno shrnutí, které si měl zapsat hluboko do duše a hluboko do srdce: Lidé překonali dávnou světovou soustavu a na její místo dosadili jinou, a nevědí ani, že ta druhá, kterou považují za správnou, je výsledkem vlastní lidské viny. To co je pouze výrazem, projevem lidské viny, je prostě považováno za správné oproti tomu nesprávnému. - Učitelé pak řekli tomuto žáku: Co se přihodilo v novější době? Věda upadla vinou člověka. Věda se stala vědou démonického. - Dokud pak koncem 18. století nepřestaly být i takové věci možné, existovali vždy alespoň jednotliví žáci, kteří s tímto duševním poznáním, s tímto duševním názorem čerpali z jedné osamělé rosikrucianské školy svou duchovní potravu. Bylo tomu například ještě tak, že velký filosof Leibnitz v sobě na základě svých myšlenkových úvah pocítil potřebu najít někde školu, v níž může člověk správně formulovat, jak se to vlastně má s kopernikánskou a ptolemaiovskou světovou soustavou. Leibnitz ji ovšem najít nemohl.

Takové věci musí člověk znát, aby pocítil tu správnou nuanci pro změnu, která se v posledních staletích odehrála v názoru člověka na sebe samého a na vesmír. A s tímto zanikáním živého spojení člověka se sebou samým, s tímto odcizováním se člověka sobě samému přišlo pak lidské lpění na vnějším rozumu, který dnes všechno ovládá. Vždyť copak je tento vnější rozum lidským zážitkem? Ne, není. Kdyby totiž byl lidským zážitkem, nemohl by žít v lidstvu tak vnějším způsobem, jakým žije. Rozum v podstatě vůbec není spojen s jednotlivou osobou, s jednotlivým individuálním člověkem; vždyť rozum je téměř něco konvenčního. Nevyvěrá z niterného lidského zážitku. Přistupuje vlastně k člověku jako něco vnějšího.

A jak se stal něčím vnějším, to pocítíme, srovnáme-li, jak třeba Aristoteles sám svou logiku - která podle Kantova výroku od Aristotelovy doby nijak nepokročila - předával svým žákům a jak se potom učila logika třeba v 17. století po Kristu.

V Aristotelově době byla logika ještě něčím opravdu lidským. Pokud však byl člověk odkázán na to, aby myslel logicky, měl tenkrát ještě určitý pocit, pocit, jako by, mohu-li se opět vyjádřit imaginativně, mu hlava vězela ve studené vodě, a tím byla sama sobě na okamžik odcizena, anebo jiný pocit, totiž takový, jaký měl vůči Aristotelovi Alexandr, když ho Aristoteles chtěl učit logice: Vždyť mi všechny kosti v hlavě rozmačkáš - jako něco vnějšího. V 17. století byl tento vnějšíkový charakter rozumu pocíťován jako něco samozřejmého.

Učilo se, jak z vyšší premisy a z nižší premisy vyvodit závěr. Učilo se to, co ještě v Goethově *Faustovi* najdete pojednáno ironicky: *Prvé je tak a druhé tak19, ergo třetí a čtvrté tak: když prvé a druhé by ubylo, třetí a čtvrté by nebylo.*

*A tak: Je nutné, aby duch vám zkroť, i přijde tam do španělských bot.**

A jestli měl člověk, tak jako Alexandr, pocit, že mu to rozmačká hlavu i s kostmi nebo že tím „prvým a druhým, třetím a čtvrtým“ přijde do španělských bot, je to pořád obraz téhož, co člověk pocíťuje.

Tuto vnějšíkovost abstraktního myšlení už člověk nepocíťoval, když se logika vědomě učila na školách. Dnes to víceméně skončilo. Ani logika už se vědomě na školách neučí. To je ovšem podobné, jako kdyby někde byla bývala doba, kdy by si lidé bývali po celých stovkách s nadšením oblékali stejnou uniformu podle předpisu, a potom by následovala doba, kdy by to dělali dobrovolně, aniž by o tom přemýšleli. Avšak v této době, kdy abstraktní logika čím dál víc převažovala, v této době už nemohlo dávné duchovní poznání pokračovat. Proto vidíme, že se stává vnějšíkovým a bere na sebe podobu, která se objevuje v takových úkazech jako například ve spisech Eliphase Léviho nebo v publikacích Saint-Martina. V těchto publikacích máme opravdu poslední zbytky dávného duchovního poznání a zření ducha.

Co je však obsaženo v takovém spise, jako je třeba *Dogma a rituál vysoké magie* Eliphase Léviho? Najdete tam například všelijaké znaky, triangly, pentagramy atd., ze starých dob tam najdete vyhrabaná jistá slova z dříve panujících řečí, zejména z hebrejštiny, a najdete tam to, co bylo dříve živé, také ovšem poznání, které mohlo přecházet do lidských činů, ale také do lidských myšlenek; to vše tam najdete na jedné straně bezmyšlenkovité, na druhé straně zvrhlé ve vnější kouzelnictví; spekulace o symbolickém významu toho či onoho znaku, u nichž si moderní člověk, pokud chce být upřímný, musí přiznat, že na nich není vůbec nic zvláštního, příšerné záležitosti, navazující na všelijaké rituály, jejichž duchovní souvislost nebyla těm, kdo o takových rituálech mluvili a často je i vykonávali, ani v nejmenším jasná. Tyto knihy všude poukazují na to, čemu lidé kdysi v dávných dobách rozuměli, co vnitřně prožívali a poznávali, čemu však již v době, kdy například Eliphas Lévi psal své knihy, prostě nerozuměli. A o Saint-Martinovic) jsem se sám už jednou vyslovil v týdeníku *Goetheanum*. A tak vidíme, jak je, abych tak řekl, s plným neporozuměním, pojednáváno to, co bylo kdysi součástí duševně-duchovního života lidí, co však nemohlo být v tomto lidském duševně-duchovním bytí zachováno.

Opravdové a pravé je od 15. do 18., 19. století to, co žilo v mysli jako všeobecná touha po božství. Tady lze najít krásné, obdivuhodné a nádherné věci. A v mnohém, co se dnes těší jen velmi malé pozornosti, spočívá skutečně kouzelný dech spirituality. Vedle toho však vzchází sama sebe zkosťnatující setba neporozumění dávným spirituálním pravdám a ruku v ruce s ní i neschopnost proniknout k duchovnu způsobem přiměřeným době.

Můžeme poznat lidi z 18. století, kteří mluví přímo o zničení všeho lidského a o nástupu strašného materialismu.

Někdy má člověk pocit, jako by se to, co říkají tito lidé 18. století, hodilo i na naši dobu. Avšak není tomu tak, na poslední dvě třetiny 19. století se to nehodí. V tomto 19. století se totiž to, k čemu měl člověk v 18. století, vzhledem k démonickému charakteru této věci, ještě určitý, abych tak řekl, odpor, stalo něčím samozřejmým.

Člověk neměl sílu, aby si řekl: Koperník - inu, hezké, ale je to názor, který se mohl objevit jenom díky tomu, že člověk se na Zemi nestal tím, čím se na Zemi měl stát, že tu Země stála bez svého regenta a že vláda Země přešla na protiprávního knížete světa (toto slovo se ve středověku často objevuje), a proto Kristus opustil Slunce a spojil se s osudem Země.

A skutečně je teprve od konce 19. století opět možné nahlížet do těchto věcí s původní lidskou jasností. Je to opět možné teprve v Michaelově době. O nástupu a charakteru této Michaelovy doby jsme již opakovaně hovořili. Jsou však úkoly, které jsou s touto Michaelovou dobou spojeny a na které můžeme nyní i zde poukázat, když předcházelo to, co zde bylo o Vánocích a ještě po nich vysloveno o vývoji duchovního zření v různých staletích.

Dornach, 11. ledna 1924

GA 233a